

Витез

Имам 34 године. Прије рата сам живјела у Витезу. Радила сам као конобар, имала сам зараду, имала свој стан, нисам била удата, али сам живјела са својим човјеком, без дјеце и лијепо ми је било. Као угоститељ сам радила десет и по година у Витезу. Са мужем сам живјела девет година тамо. Он је исто радио у Витезу. Ја сам радила код приватника и била сам осигурана. Али исто тако да сам радила и у предузећу или у фабрици, сасвим једноставно. Било је доста посла, фино.

Не вјерујем да је Босна тада имала јаку економију. У суштини, у Витезу је било радњи, а мало је било ти земљорадника, који су земљу радили. У суштини мислим да је то дивно мјесто, гдје су могло зарадити, гдје су сви имали. Свагдје се нађе онај дио који нема, ко и дан данас. Било их је који су се патили и прије рата, а који се пате и дан данас.

У мојој општини је било мјешано становништво. Било је и Хрвата и Муслимана и Срба и Рома. Ја мислим да је било више Муслимана него Хрвата, а мањина Срба и Рома.

Однос између људи различитих религија је био лијеп. Ја сам радила на примјер у гостиони, у кафани, у бифеу, да назовем то већ гдје сам радила, мени су долазили ту и Срби и Муслимани и Хрвати, све нације фактички. А прије рата заједно су сједили, пили, мезили и није било никад никаквих проблема, да су се тукли, да су се малтретирали, никад, стварно.

Ја сам радила у гостиони, и ту су се могле чути свакакве приче, и осјетило се још кад су били избори, не знам баш које године тачно 90, 91. године. Одмах је се знало истог момента да ће ту бити нешто, јер нигдје у свијету нису странке побиједиле, нити ће када побиједити. Одма је фактички почело раздвајање народа Срба, Муслимана и Хрвата. И нормално, знало је се да ће бити рат. Лично ја нисам ишла на изборе, нит сам хтјела гласати ни за ког. Мене су звали: Хајде, што ти не идеш на гласање? . Реко: Не . Каже: Због чега? . Реко: Ви идите гласат, ал гласате сами себи рат . То сам рекла.

Прије на дан, то је био 15.4. ја сам радила ту, мени су долазили Хрвати, и ја сам била с њима и добра, мислим у суштини, али имали су они посебно те своје неке разговоре. Е, онда осјетило је се. У зраку се осјетило да нешто има, да ће нешто бити. Ја кога год упитам шта је, сви су шутили, нико ништа није хтио да ми каже, а ја сам осјетила то, имала сам инстинкт неки који ми је говорио да нешто неће бити у реду.

И ујутру 16.4.93. године, ујутру сам дошла на посао око шест сати. Ушла сам у радњу, видим нема никог, нико ми не долази. Шта је ово, мислим не могу себи сама да схватим, нема ми гостију тих који су мени долазили на кафу, нема никог. И овај негдје око седам, седам и петност, у мене газда долази, каже он мени почео рат између Хрвата и Муслимана. У том моменту нисам вјеровала. И онда послѣје су ми долазили ти Хрвати, бојовници. Ја сам питала њих, премда је тад, то је било 16.4. ујутру, био покољ у Ахмићима, они су мени дошли, а ја у том моменту нисам знала за то.

Нису они мени хтјели рећи, мени као Муслиманки, нису ми хтјели рећи да је био тај покољ у Ахмићима и они су дошли, попили пиће, а мени није нико ништа говорио, нити ме је малтретирао. Затворила сам радњу, доле који су били

муслимански објекти, ту су бацали бомбе, рафалима су пуцали по тим објектима и тако.

Е онда је почело. Тад сам отишла у склониште код једног, у ствари то је била кућа, па смо ми били код њега у подруму. Било је и пуцања, било је и гранатирање, било је свашта нешто. У једном моменту били су вамо Каблари, а вамо је било Крижанчево село. Како год видиш да гори хрватска или муслиманска кућа, није битно, одмах истог момента гори муслиманска или хрватска кућа. То је било све један за један, то је моја мисао. То је било тако ружно, тако ружна слика кад видиш да гори кућа нечија.

Мој муж је Хрват. Он ту ноћ није ноћио код куће, био је горе, код своје маме. Он је мени рекао, Нећу доћи вечерас, идем код маме горе на село. Он није долазио мјесец дана и онда кад је дошао он је рекао: Извини, схвати како хоћеш, ал ја морам ићи. Јест да ми је тешко, да ми је незгодно, каже, данас сутра ја сам са тим комшијама сједио, разговарао, шта ја знам, разговарали, дружили се, извини молим те, знао ми је плакати, то је ужас. Тешко је мени било зато што сам ја била Муслиманка, а он није био.

Двадесет дана ми смо били у склоништу и онда смо се последије сви вратили у стан. Ја у свој стан, неко ко је имао кућу у кућу и тако. Мислим, по дани кад не пуца, онда прилетиш у стан, узмеш нешто што ти треба, на примјер овако кафу, нешто за јело да имаш, и опет се вратиш. Била је још једна породица са мном ту, муслиманска, баш у том подруму. Онда су рекли, пашће та линија, гдје сам ја била ту, та Дубравица, тако се звала, ту близу Крижанчевог села, тако да су ту породицу евакуисали до Витеза горе, до Крушчице. Нашли су им неки станчић привремени и мислим опет су фер поступили, мислим у том моменту, ти Хрвати који су им ипак изашли у сусрет, који су их пребацили, који су их извукли из тог хаоса, из тог рата, из тих граната.

Ја сам остала у хрватском дијелу. Није било за мужа опасно да остане ту, него за мене. Неће мјештани, с ким сам ја била, с ким сам била добра. Ја сам видјела Муслимане, како су ишли у логор, како су их одводили горе, у ту школу, а било је Хрвата који су помагали Муслиманима, који су их доводили из тог логора. Три породице су биле да су их доводили из те школе гдје су били. Доводили су их да се окупају, разумијеш, дају дјеци млијека. Мислим, има неки фино, не мора сад све бити баук, све лоше. За мене је тај тренутак, тај доживљај био лијеп, кад су доводили породице да се окупају, па су им носили горе млијеко, храну дјеци да имају шта јести.

Мој муж није напустио стан. Он је ишао на линију из мог стана, јер то је био мој властити стан. Дође, седам дана буде кући, седам дана буде на линији. Ал први пут кад је био већ тај сукоб у Витезу, није га било мјесец дана. И ја сам такође била у кући, имала сам шта појести, нису ме одводили у логор, јер имала сам заштиту од шефа, од мог мужа, тако да ми је било фино. Једино је напољу било опасно у то вријеме. Не можеш се шетати, јер било је тих снајпериста, било је пуцњаве увијек, тако да смо се слабо кретали.

Али дошло је вријеме кад сам и ја морала изаћи из Витеза. Након четири мјесеца рата и ја сам морала изаћи из Витеза. У једном моменту, мени је дошао мој шеф и мој муж и рекли су ми: Сутра мораш ићи за Зеницу, јер данас сутра како ћемо ми твојим родитељима погледати у очи. Јер не би ме убили сад ту, они мјештани, са којим сам ја била добра и који су мени долазили и којим сам ја одлазила. Али било је и ових са Хрвата са стране, имаш ти Хрвата тих Херцеговаца, зовемо их Херцеговци, који су дошли из Херцеговине. Тако да сам ја онда изашла.

Ја се лично нисам ни за што напатила. Још кад сам кренула из Витеза, понијела сам свашта нешто са собом, хране, цигаре, кафу, уље, шећер и тако то, јер је то било скупо у Зеници. Само гардеробе нисам понијела. Други Муслимани нису могли ништа понијети, фактички требали су само двије торбе да носе или двије кесе. Када сам напустила стан било ми је тешко, плакала сам. Плакала су и оне Хрватице које су ме пратиле, комшије и пријатељи са којима сам се дружила. Фактички трудна, трудна сам била четри мјесеца кад сам изашла из Витеза, четири мјесеца.

Али да сам остала, вјероватно би ме убили. Не ти мјештани, него ти са стране који су дошли. Муж и шеф довели су ме до Гачичког пута, мислим тако се зове то, а онда сам ишла према Вјетреницама горе. Десно је била Армија, а лијево је био ХВО, та хрватска војска. Ја сам сама ишла пјешке, никог није било, мушица се не чује. Прије тога, у мене сад тај мој шеф, отишао је и рекао тој хрватској линији да не пуца нико, да ја идем кући, да излазим из Витеза. То је све било припремљено, тако да сам изашла, прешла сам на своју страну, на страну Армије. Онда сам ишла кроз неку шуму, шта ја знам, док сам дошла горе до Почулице. Било ме је страх, бојала сам се, јер ипак сама ја као жена сам изашла, без игде икога, ујутро у пола десет. Од тог Гачичког пута па до те неке кућице докле сам ја дошла, ја мислим да ми је требало негде сат времена, не више. Кад сам прешла на страну нашу, они су ме фино примили, направили ми кафу. Тако попили смо кафу, питали су ме, да ли сам малтретирана, ја сам рекла не, да ли сам била у логору, не, мислим оно у суштини, оно што није, нисам могла ни рећи. Могла сам свашта нешто рећи, свашта слагати, али то не води ничему.

Онда је наишо неки пекар из Зенице са аутом и тако сам с њим с Почулице дошла у Зеницу.

Дошла сам прво у Зеницу, па сам из Зенице имала воз за Немилу, и онда сам отишла код својих родитеља. Мислим, то је био дирљив сусрет кад сам ја дошла кући, јер они су мене фактички били отписали, јер није било линија, знаш телефонски, да се човјек јави, да каже, добро је, шта ја знам. Онда они су сви мислили да ме је убило, да ме нема више и тако. Код родитеља сам била можда два мјесеца. Онда су они видјели да сам ја трудна, а њима је то било тешко, поготово у мене отац није могао да поднесе свашта нешто. Ето, што имам са Хрватом то дијете. Они нису могли да схвате да је то било нешто из љубави, да то није било из мржње. Тај човјек што је мени то урадио, ја сам с њим живјела ипак девет година. Било ми је лијепо с њим и ово дијете. Могла сам се и очистити, могла сам направити прекид трудноће, нисам хтјела, то је ипак дијете из љубави потекло. Тако сам имала с родитељима проблема и онда сам морала напустити кућу.

Дошла сам овдје у Зеницу, отишла сам у Медичку горе, разговарала сам с тим особљем Медике, испричала сам им своју ситуацију, како је и шта је. Онда су ме они ту прихватили. Ту сам била док се нисам породила. Када сам се породила, ту у Медики, онда су ме из Медике послали у обданиште, доле у тај колективни смјештај, зато што нисам била случај Медике, тад у то вријеме, можда и дан данас, јер тамо се лијече они који су доживјели трауме у рату, који имају посљедице рата. У том обданишту Пчелица, ја мислим да се тако зове, преко пута Кинеског зида, била сам смјештена седам мјесеци. Било ми је ружно, тешко ми је било. Услови никакви, нема струје, нема дрва, нема ништа, у мене је мала имала мјесец и по. Онда немаш гдје опрати пелене, струја дође навече касно, дође сат, два. Нисам ја једина била у том обданишту, било нас је доста, тако да је се знало десети да не стигнем да откухам пелене, а камоли да себи нешто направим јести. Нисмо имали огрева, имали смо неки шпоретић овако

мањи, али није било дрва, ниси имао шта наложити, па смо ишли скупљати картоне, папире, да би могли дјеци да направимо храну, да имају шта јести. Послије седам мјесеци сам отишла у приватни смјештај. Нашла сам себи неки стан мали, гарсоњерица, имала сам једну собицу, један ходник. Тад је малој било осам и по, девет мјесеци, и онда сам се запослила. Кад сам ушла у тај стан нисам имала ништа. Доњела сам од маме нешто да би имала на чему да легнем и тако то. Нисам ја то плаћала, него сам једноставно ушла у тај стан. Чула сам од ових својих пријатеља да има слободно и онда сам ушла ту и није ме нико дирио и ту сам могла бити три године. Радила сам, у чевабджиници, радила, радила. Прво у грилу, па сам онда радила у чевабджиници, јер морала сам радити да свом дјетету зарадим, приуштим нешто, да има, да не морам чекати на ту хуманитарну помоћ.

У овај камп сам дошла 20.11.97. године, зато што сам из Зенице. Фактички су ме истјерали, деложацију стана су направили, истјерали су ме ту, јер нисам имала рјешење за тај стан. Сад тренутно не радим због тога, јер ипак нисам у чаршији. Да сам остала у чаршији, у том станчићу, још бих радила.

Кад су ме истјерали из стана, отишла сам доле у Центар за социјални рад. Отишла сам, испричала сам ситуацију, све како је било и он ме је послао овдје. Дао ми, написао нешто, тако да се јавим да хоћу збјег, и дошла сам ту. Овдје је живот никакав. Оно није лоше, у суштини оно није лоше, али драстична је разлика мени, која сам живјела увјек у граду. Мислим, доћи на село, то је стварно, не знам. Ови овде који су, они су по три, четири године, можда пет година, они су навикли на ово све. Мени је се тешко навићи на ово, без воде. Што се тиче те хране коју добијамо, то је у реду, мислим свака част. Своје вријеме овдје проводим тако што перем, спремам и чувам своје дијете. Највеће су ми бриге сада што сам у овом кампу, што нисам у граду, што не могу да радим, е то ме највише убија. Ова средина једноставно, ово све кад погледам, све ме то убија. Сва срећа па немам никаквих здравствених проблема, све је нормално.

Када некад гледам уназад, врате ми се успомене кад сам била у рату у Витезу, кад је се заратило, и онај моменат када сам отишла од своје куће, кад сам се посвађала са својим родитељима, кад сам отишла у Зеницу, у град дошла, и нисам знала гдје да кренем. То ће ми увијек бити у сјећању, увијек ћу то памтити. Тешко је, ти дани су ми били тешки. Тад сам била трудна. Кад сам се породила, сваком улази, мени нема нико да ми дође. Има тих момената, за човјека су стварно тешки, које нећу никада заборавити. А има и лијепих тренутака којих се треба сјећати.

Мој муж је негдје у иностранству, не знам гдје је. Никад ништа малецкој није послало, ето неће као наводно сад да чује за њу. Зато што сам ја надила муслиманско име дјетету, а не неко хрватско, он се наљутио на мене. Неће да ми се јави, ни да ми шаље. Очигледно је доприњео и сад овај рат зато што је он Хрват, ја Муслиманка, ето то је то. Да није било рата ја би још била у Витезу, радила би, живјела би с њим.

Отац и мама му живе сад у том мом стану гдје сам ја била. Ишла сам ја у посјету, ишла сам ја у Витез, ишла сам пет, шест пута, можда и више. Обилазила сам, мислим, ти моји пријатељи Хрвати, Хрватице помагали су ми, слали су ми пакете, слали су ми хране, новчано су ми помагали. И дан данас да одем доле у Зеницу и да зовем телефоном, треба ми толко и толко, они би ми послали. Лично свом шефу, код којег сам радила десет и по година, он би ми послало и помогло би ми. Није опасан за мене, не, не.

Али не могу ићи да живим тамо. Не могу, не дају још. То не дају, општина та, Хрвати не дају још. Јер ја сам разговарала са пар Хрвата у Витезу, кад сам ишла. Каже, овде више Муслиманима нема живота. Лично, у очи су ми то рекли. Вратила бих се кући у Витез када бих имала прилику, зашто да не. Једноставно да дођем, да ме нико не дира, да имам сва права који они дају. Нормално, кад се буду сви враћали и ја ћу се вратити. Ја живим у нади да ћу се ипак вратити. То је мој план за будућност. Сви би ми волили да не живимо више овако ко што смо живјели, да нам буде лијепо. Сви ми маштамо о некој бољој будућности, ваљда ће и то доћи.

Рат је био због тих странки, да није било тих странки, тих избора, ја мислим да не би дошло до овог рата, крвопролића. На жалост то је урађено, мислим створена је велика мржња међу народом, а то се није требало десити, то се није требало урадити. Јер сви ми због тога испаштамо. Ко год је протјеран, ником није лако. Не само нама, можда и Хрватима, и Србима и они су исто отјерани са неког свог огњишта, исто ко и ми.

Политичари су пуно утицали на ову нашу ратну ситуацију. Они што су урадили прије, то су ови урадили у рату, то је све потекло од њих, то је ланчано ишло. Онај ко је сад на примјер Алија Изетбеговић, шта ја знам, или Туђман и ко је био прије Алије, или Туђмана, то је све ланчано ишло. Они су могли спријечити рат, јесу, да су знали, али нису знали.

Могу само додати, да сваки народ, да су сви фино заједно живјели, сви су дивно живјели, ја не знам шта је то толико доприњело да тако буде и да се замрзе, не знам. То је стварно жалосно, а ови који су то урадили, њима је лијепо, они сада фино живе, а ми смо постали биједа, једноставно гоне те, исто овце, тако рећи. Они су сједили у својим фотелама, док је овамо недужан народ гинуо.

Неко је имао интереса од рата, неко није. Њих је било мањина који су имали интереса, али на примјер, ти ратни профитери, неки су се богатали, а неки су се сиромашили. Узимали су туђе ствари, продавали, мислим свашта је ту било. Ови људи који су протјерани, они су изгубили све, онај ко је осто, он је имо неког интереса.

Не мислим да поново треба бити рата. Не вјерујем да ће поново бити, јер доста је било, доста за свију.

Мира више никада неће бити у Босни. Хоће, мислим, у једну руку хоће, у једну руку неће. И данас сутра ко год се врати на своје постојаће неке освете, увјек су постојале. Послије другог свјетског рата постојале су те освете људи, освета је увијек било и биће их увијек.

Моје држављанство је важно за мене, мислим нисам национална особа, нисам. Ја сам из Босне и Херцеговине, и Бошњакиња сам. Свак има свој тај национални идентитет, ја као Бошњакиња, Муслиманка, то исто што би и онај реко да је Хрват. Мислим мени је драго што имам тај свој идентитет, што могу рећи сад да сам Бошњакиња, што прије нисмо имали. Ал опет кажем нисам национална, не, него једноставно да се зна, да сам ја Бошњакиња, да сам Муслиманка, што се никад није знало, него си моро писат неопредјељен или Југословен, тако си моро, ниси се никад мого уписат као Бошњак или Муслиманка. Сад се зна што ћеш уписати, ја сам малу уписала у родном листу, Бошњак. Нисам ни Муслиманка, него тако Бошњак, или држављанин БиХ, нема везе. Али, мислим не свиђа ми се ово у суштини, мислим не свиђа ми се ово што раде, и ми као Муслимани, јер не можеш ти ништа урадити преко ноћи. Ништа. Нити постићи нешто. Некад ми је жао што сам Муслиманка, због појединих, због

неколицине људи, која сад мисли да је неко и нешто, а донедавно је био свако и свашта.

Људи сада практикују своју религију, а прије рата не, слабо. Сада је јаче и више. Овај рат је допринео нешто, ово је национални рат, ово је била борба за вјеру, за неки опстанак. За мене је то био национални рат, рат тих странки, српских, муслиманских и хрватских.

Ја своју религију практикујем сада исто као прије рата. Иста сам, ништа се нисам промијенила. Имам исто гледање на друге религија као и прије рата. Ни једна ми страна није ништа урадила, ни хрватска, ни српска, једино што сам морала изаћи из Витеза. У фамилији, у ужој мојој породици није нико убијен, није нико погину. За мене је опет исто, и Хрват и Муслиман и Србин. Не гледам с националне стране никог, гледам као човјека, као људе их гледам свију. Мислим да и моје комшије, Хрвати из Витеза имају сада другачије мишљење и смисао о идентитету, него прије рата. Исто као и Муслимани. Јер они сад фактички мрзе муслимански народ. Има их који и не мрзе, који нису баш национални, али већина, већина их мрзи.

Никада прије рата Хрвати нису говорили да су Хрвати, него су говорили да су Босанци. Сад су Хрвати, а прије су били Босанци, католици, а сад су Хрвати. Ето у Витезу, ја нисам ни једног чула да је реко да је Хрват. Не знам ко је оно баш изјавио, каже, ја јесам Хрват, ал сам босански католик. Мислим у том смислу је нешто рекао, мислим из Босне је. Сад ови кажу Хрват. Каже ја јесам босански, из Босне сам, босански католик, нисам из Хрватске. Прије их ниси мога чути да каже ја сам Србин, ја сам Муслиман, ја сам Хрват, док нису те странке, док то није почело, док ти избори нису. Ал то није народ крив, то су криви они што сједе у фотељама, за мој појам су све криви. Не оправдавам ни једног.

Религија као религија мислим да је за неког важан дио националног идентитета, а за некога није. Мислим да је одувјек требало знати ко си, шта си, али ја кажем није требао овај рат. Ја сам одувјек знала ко сам и шта сам. И Хрват и Србин знао је ко је. Ја као ја, ја сам знала ко сам ја. Ја се могу уписат како хоћу на примјер, у том родном листу, али ја знам ко сам и шта сам.

Овај рат није донио никакво добро, јест оно што је стало, што нема више жртава, што нема више убиства, што живимо ипак неки миран живот, нема пуцања. Али треба једноставно да имамо фабрике, ко што је било и прије рата, да знаш зашто радиш, што имаш своју плату, да идеш кући, а не да живиш од ових хуманитарних помоћи.

Економска ситуација у читавој Босни је никаква. Ево жељезара, највећи гигант, ни она не ради, већина радника је на чекању. Како ћеш се ти надати бољем, нема теорије да буде боље, само може бити горе. Предузећа стала, радници не раде. Ти великани требају да дају те донације жељезари и шта ја знам, овим фабрикама у Зеници на примјер да раде радници, да имају зашто, не овако, нема их можда трећина да ради у жељезари. Овако се једноставно не може више живјет. Ово води у пропаст. Да нема ових хуманитарних организација, ми избјеглице овдје не би имали од чега живјети.

Али, мислим да барем политичка ситуација у Босни иде на боље. Ево за те избјеглице, за тај повратак кућама, на примјер Јајце, ево сад ће и Добој да се прогласи тај отворени град. Па ето, мислим да ће бити мало боље.

Ја желим да будем у граду, да нисам у селу, да радим, да зарађујем своје дјетету, да имам неки смисао живота. Овако не знам ни шта ћу, ни како ћу, живиш од данас до сутра, ничему се не надаш.

желим да буде, да те фабрике почну да раде, да се радници, да се једноставно почне развијат та Босна, да се ради, да људи иду на посао, једноставно да има неке живости. А овако овде сједит у овом затвореном, то је исто у тунелу, то је стварно ружно, не само за мене него за свију овде. Можда је за неке и добро, можда који нису имали прије рата никакве цивилизације, прије рата живјели су у брдима, у сиромаштву су живјели, можда је за неког добро, за неког није. За мене не, научила сам да будем у граду, да радим.

Порука за читаоце би била, да никад ово ко што је било, да се више никад не понови. Ни ове приче, ево ово што сам ја сад причала, да никад више не причамо, не ја, него и генерације које ће доћи послје мене. Да се ово више не деси ником, да буде фино, на примјер ове генерације што сад расту, да оне ово не доживе што смо ми доживили. Мислим да им буде љепше, него што је било нама. Мени, баш у суштини, није ми било тешко, има људи којима је било тешко, који су изгубили.

Додала бих, да се сви што прије вратимо својим кућама, да бјежимо одавде из ових тунела. Мислим ово је добро, боље ишта него ништа, али боље је да ти имаш неку своју слободу, своје скровиште, на примјер свој дом. Да се сви вратимо својим кућама, да се почне живот, ко што је се живјело прије рата.